

УДК 811.14'02'367.624

СУБСТАНТИВНІ СУБ'ЄКТИ В СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІЙ СТРУКТУРІ ТЕКСТУ ДІАЛОГУ ПЛАТОНА “КРИТОН”

Антон Садовський

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
e-mail: sadonism@mail.ru*

Розглянуто типологію, форми вираження та функціональні особливості субстантивних суб'єктів як мінімальних елементарних синтаксичних одиниць та їхню роль у семантико-синтаксичній структурі тексту діалогу.

Ключові слова: суб'єкт, мінімальна елементарна синтаксична одиниця, актант, предикат, семантична означена суб'єктна актантність.

Актуальність дослідження. З'ясування особливостей функціонування синтаксичних одиниць різної будови (від мінімальних елементарних до синтаксем-конструкцій) – одна з актуальних проблем сучасного мовознавства. У цьому плані потребує ґрунтовного вивчення сукупність мінімальних елементарних синтаксем у давньогрецьких текстах, зокрема субстантивних суб'єктних синтаксем як визначального субстанціального компонента семантико-синтаксичної структури речення.

Проблема семантико-синтаксичної категорії суб'єктності та суб'єктних синтаксем, незважаючи на тривалу історію вивчення на матеріалі різних мов, залишається однією з найбільш дискусійних. Дослідженням цього питання в різні часи займалися О. О. Потєбня, В. В. Виноградов, Л. А. Булаховський, Н. Д. Арутюнова, Н. Ю. Шведова, І. Р. Вихованець, М. Я. Плющ, О. К. Безпояско, А. П. Загнітко, Т. Є. Масицька.

У сучасному мовознавстві суб'єкт розглядається як гіперроль, під яку підпадають різні семантичні змісти, об'єднані значенням ініціатора спрямованої на об'єкт активності. Показово, що суб'єкт є не тільки виконавцем дії, що функціонує в реченнях із акціональними предикатами, а й носієм термінального стану, що функціонує в реченнях з іншими типами предикатів, зокрема стану, процесу, відношення тощо. Поняття суб'єкта досить складне, оскільки розрізняють різні види суб'єкта: граматичний або формальний суб'єкт (підмет) у стосунку до синтаксичної структури речення як плану вираження, що актуалізує в пропозиції свою семантичну роль, семантичний суб'єкт з погляду змістових особливостей речення (агентив та його різновиди (актанти, запропоновані в роботах М. В. Всеволодової, В. В. Богданова та Е. В. Падучевої, – агентс, експерієнсив, функтив, дескриптив, посесор, релянт, ексисцієнс [4, с. 139], [1, с. 55], [10, с. 74]), комунікативний суб'єкт (тема висловлювання), логічний суб'єкт (частина речення, що відповідає суб'єктові судження), психологічний суб'єкт (вихідне уявлення) [7, с. 113–114].

Як зазначав М. Я. Плющ, у організації речення беруть участь три типи відношень, серед яких на перший план виходять відношення між значенням предиката та значенням суб'єкта, який він характеризує [11, с. 79]. Суб'єкти, поєднуючись із усіма семантичними класами і валентними типами предикатів, вступають із ними у двобічні відносини взаємозалежності, оскільки суб'єкти казують предикативну ознаку, в якій водночас зосереджена майже вся інформація про них самих. Суб'єктні синтаксеми виконують функцію аспектуалізації предмета, а також анафористичну функцію, що надає їм семантичної ретроспективності [8, с. 7].

Висока функціональність і продуктивність суб'єкта дає підстави стверджувати про існування функціонально-семантичного поля суб'єктності (ФСП), яке складається з центру та периферії. Вираження суб'єктності граматичним підметом належить до її центру, а вираження суб'єктності іншими видами підмета – до периферії.

Разом із прономінальними суб'єктами, функціонує означених субстантивних суб'єктів, які відіграють визначальну роль у семантичній і синтаксичній структурах тексту. Тому **мета** пропонованого дослідження – виявити семантичну типологію іменникових суб'єктних синтаксичних одиниць та особливості їхньої синтагматики в діалозі Платона “Крітон”.

Об'єктом дослідження слугують означені субстантивні синтаксеми різних лексико-семантичних груп у аналізованому діалозі (близько 90 одиниць), а **предметом** – їхні лексико-семантичні та дистрибутивні особливості.

Наукова новизна дослідження в тому, що в ньому здійснено спробу систематизувати мінімальні синтаксичні одиниці – суб'єкти в окремому творі давньогрецької літератури, зокрема філософського спрямування, та визначити їхню роль у формуванні семантико-синтаксичної будови тексту.

Суб'єкт у межах опозиції з об'єктом відповідає значенню архіактантів, у вираженні яких ключову роль відіграє синтаксична позиція [13, с. 45]. Під терміном актант, введеним у лінгвістичну науку Л. Теньєром, розуміємо живі істоти або предмети, які беруть участь у процесі в будь-якій ролі, навіть як прості статисти, і в будь-який спосіб, не виключаючи найбільш пасивного [12, с. 117]. У плані вираження суб'єкт може бути представленим будь-якими словоформами або синтаксемами [6, с. 134]. На синтаксичному рівні суб'єкт позиціонується як підмет, оскільки він є таким вираженням незалежної субстанції, яке може бути центром координації з присудком у певних граматичних категоріях [2, с. 61]. Тобто, суб'єкт у позиції підмета визначається та характеризується предикативною ознакою [2, с. 43]. При розгляді поняття суб'єктної синтаксеми в семантичному аспекті, враховуючи функціональні особливості категорії особи, використовуємо класифікацію В. Г. Гака і виокремлюємо такі види суб'єктів: означений, неозначений, узагальнений, об'єднаний, збірний [5, с. 102–108]. Цим видам суб'єктів відповідають аналогічні типи семантичної суб'єктної актантності: означена, неозначена, узагальнена, збірна та об'єднана.

Серед означених субстантивних суб'єктів особливо продуктивними є абстрактні субстантиви, які за певними семантичними ознаками поділяються на різні ЛСГ. До першої ЛСГ належать суб'єкти-актанти зі значенням *час*. Субстантив η ἡλικία (1) – *вік* містить семантичне уточнення *часовий відрізок*, а субстантивований дієприкметник $\tau\acute{\alpha}$ παρόντα (1) – *теперішні події* позначає час відносно теперішності: $\acute{\alpha}\lambda\lambda'$ οὐδὲν αὐτοῦς ἐπιλύεται η ἡλικία (I, 43c) – *але вік зовсім не заважає їм*, $\alpha\upsilon\tau\acute{\alpha}$ δὲ δῆλα $\tau\acute{\alpha}$ παρόντα νυνὶ (ἔστιν) (III, 44d) – *а теперішні події зараз свідчать*.

Другу ЛСГ формують субстантиви зі значенням *стан*. Із огляду на розмаїття денотатів цю ЛСГ можна умовно поділити на два блоки. До першого блоку ми відносимо суб'єкти ή συμφορά (2) і ή τύχη (1) – *лихо, нещастя*, яким притаманна сема *наявність несприятливих обставин*: οὐκ ἄν σε παρακρούοι ή παροῦσα συμφορά (IX, 47a) – *і тебе не може збити з пантелику наявне лихо* (див. також III, 44b); τοὺς δὴ λόγους...οὐ δύναμαι νῦν ἐκβαλεῖν, ἔπειδὴ μοι ἦδε ή τύχη γέγονεν (VI, 46b) – *ті судження я не можу зараз відкинути, оскільки зі мною трапилося це лихо*. Другий блок представлений субстантивом αἱ ὁμολογίαι (2) – *угоди*, який містить ознаку *взаємовідносини, принаймні між двома учасниками*: μηδὲ δίκαιαι ἐφαίνοντό σοι αἱ ὁμολογίαι εἶναι (XIV, 52e) – *і тобі не здавалося, що угоди є справедливими* (див. також X, 49a).

Спільнокореневі суб'єкти ή προθυμία (1) – *готовність* і ή ἐπιθυμία (1) – *бажання*, а також субстантив ή δύναμις (1) – *сила* утворюють ЛСГ зі значенням *спроможність*. Дистинктивною ознакою перших двох іменників є *спроможність здійснення певних справ добровільно*, а суб'єкт ή δύναμις реалізує сему *демонстрація впливу*: ή προθυμία σου πολλοῦ ἄξια (ἔστι) (VII, 46b) – *твоя готовність є дуже цінною*; οὐδ' ἐπιθυμία...ἄλλης πόλεως... ἔλαβεν σε (XIV, 52b) – *тебе не охопило прагнення іншого міста*, οὐδ' ἄν...ή τῶν πολλῶν δύναμις...ήμᾶς μормολύττηται (VI, 46c) – *нас не налякає сила більшості*.

ЛСГ іменників зі значенням *якість* представляють субстантиви ή δικαιοσύνη (2) – *справедливість*, ή ἀδικία (1) – *несправедливість*, ή ἀρετή (1) – *доблесть*, τὸ κακόν (1) – *зло*, субстантивованій вербатив τὸ ἀδικεῖν (1) – *несправедливість*, а також субстантивовані ад'єктиви τὸ δίκαιον (1) – *справедливість* і τὸ ἄδικον (1) – *несправедливість*. Їхньою семантичною ознакою є *властивість, яка відповідає / не відповідає моральному і правовим нормам*: ή φαυλότερον ἠγοούμεθα εἶναι τοῦ σώματος ἐκεῖνο... περὶ ὃ ἦ τε ἀδικία καὶ ή δικαιοσύνη ἐστίν; (VIII, 48a) – *чи ми вважаємо нижчим (мени важливим) за тіло те, стосовно чого є несправедливість і справедливість?*; τὸ ἀδικεῖν τῷ ἀδικοῦντι καὶ κακόν καὶ αἰσχρὸν τυγχάνει; (X, 49b) – *чи несправедливість буває і поганою і аморальною для того, хто її вчиняє?*; τὸ ἄδικον μὲν λωβᾶται, τὸ δὲ δίκαιον ὀνίνησιν; (VIII, 47e) – *чи несправедливість шкодить, а справедливість приносить користь?*; ή ἀρετή καὶ ή δικαιοσύνη πλείστου ἄξιον (ἔστι) τοῖς ἀνθρώποις (XV, 53c) – *доблесть і справедливість є найдорожчими для людей; ті д' ἔστι τὸ κακόν τοῦτο (VII, 47c) – чим же є це зло?*

До наступної ЛСГ належать субстантиви на позначення *результату розумової діяльності*. Цю групу репрезентують суб'єкти ή δόξα (1) та ὁ λόγος (2) – *судження, думка*, ή βουλή (1) – *рішення, думка*, ή δίκη (1) – *судове рішення* із спільною семою *продукт мислення*, τὸ πρᾶγμα (1) – *поведінка* із семою *сукупність дій і вчинків*, а також іменник τὸ ἐνύπνιον (2) – *сон, видіння* із семою *образ, що постає в свідомості*: τίς ἄν αἰσχίων εἴη ταύτης δόξα ή δοκεῖν χρήματα περὶ πλείονος ποιεῖσθαι; (III, 44c) – *яке судження може бути ганебнішим за те, ніж здаватися тим, хто цинить більше гроші?*; ἔπειδὴ ὁ λόγος οὕτως αἰρεῖ (IX, 48c) – *тому що здоровий глузд настільки примушує* (див. також VIII, 48b); καὶ οὐκ οἶε ἄσχημον [ἄν] φανεῖσθαι τὸ τοῦ Σωκράτους πρᾶγμα; (XV, 53d) – *ти не вважаєш, що поведінка Сократа буде здаватися негідною?*; ἦν δὲ δὴ τί τὸ ἐνύπνιον; (II, 44a) – *що це був за сон* (див. також II, 44b); τούτοις οὐκ ἔστι κοινή βουλή (X, 49d) – *в них немає спільної думки (рішення)*; (ὁ νόμος) τὰς δίκας τὰς δικασθείσας προστάττει κυρίας εἶναι (XI, 50b) – *(закон) наказує, щоб судові рішення були чинними*.

Субстантиви ὁ λόγος (1) у лексико-семантичному варіанті (далі – ЛСВ) *слово* і ή βουλή (1) у ЛСВ *бесіда, розмова* стають конституентами ЛСГ зі значенням *результат мовленнєвої*

діяльності: λόγοι δὲ ἕκείνοι οἱ περὶ δικαιοσύνης τε καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς ποῦ ἡμῖν ἔσονται; (XV, 54a) – *чим для нас будуть ті (твої) слова про справедливість та іншу благочесність; вчн* ἡ βουλή ἡμῖν ἔστιν (VII, 47c) – *в нас зараз є розмова.*

Ще одну ЛСГ формують суб'єкти ἡ ἀνάγκη (4) – *необхідність* і οἱ νόμοι (6) – *закони* зі значенням *акти примусу*. Останній зазнає персоніфікації, а отже межує із ЛСГ іменників на позначення істот: ἀνάγκη (ἴστυ) (ὁμολογεῖν) (XIV, 52d) – *є необхідність погодитись* (див. також I, 43d; III, 44d; X, 49d); φαῖεν ἄν ἴσως οἱ νόμοι (XIII, 51c) – *мабуть закони могли б сказати* (див. також 50a, XI; XII, 50c; XII, 50d; XIV, 53a; XVI, 54c);

Субстантиви τὸ πρᾶγμα (1) у ЛСВ *справа (судова)*, ἡ εἴσοδος (1) – *надходження, уведення (справи)* і ὁ ἀγών – *перебіг (справи)* (1) складають ЛСГ зі значенням *дія: аίσχρνομαι μὴ δόξη ἅπαν τὸ πρᾶγμα τὸ περὶ σέ ἀνανδρία τινὶ τῆ ἡμετέρᾳ πεπραχθαι, καὶ ἡ εἴσοδος τῆς δίκης εἰς τὸ δικαστήριον... καὶ αὐτὸς ὁ ἀγών τῆς δίκης* (V, 45e) – *я соромлюся, що уся справа щодо тебе відбулася через наше якесь боягузтво, і введення справи до суду, і саме проведення (розгляд) справи.*

Іменник ἡ πόλις (7) – *місто, держава*, активуючи ЛСВ *апарат політичної влади в суспільстві*, репрезентує ЛСГ зі значенням *система суспільно-політичного устрою: ποιητέον ἄ ἄν κελεύη ἡ πόλις* (XII, 51c) – *слід робити те, що наказуватиме місто (держав)* (див. також XI, 50b; XIII, 51d; XIV, 52b; XIV, 52c; XIV, 53a; XIV, 53a).

Субстантивований ад'єктив τὸ τελευταῖον (1) – *останній етап (судової справи)* формує ЛСГ зі значенням *темпоральність*. Його визначальною семантичною ознакою слугує сема *завершення певного циклу: аίσχρνομαι μὴ δόξη ἅπαν τὸ πρᾶγμα τὸ περὶ σέ ἀνανδρία τινὶ τῆ ἡμετέρᾳ πεπραχθαι... καὶ τὸ τελευταῖον δὴ τουτί, ὡσπερ κατάγελλος* (V, 45e) – *я соромлюся, що уся справа щодо тебе відбулася через наше якесь боягузтво, і це останнє як насмішка.*

Субстантив ἡ ἤχη (1) – *відлуння* як репрезентатив іменників на позначення природних явищ і процесів належить до ЛСГ зі значенням *звук*. Характерною для нього є сема *відбиття звукових коливань: ἡ ἤχη τούτων τῶν λόγων βομβεῖ καὶ ποιεῖ μὴ δύνασθαι τῶν ἄλλων ἀκούειν* (XVII, 54d) – *відлуння тих слів гуде і примушує бути не в змозі чути інші (слова).*

У поєднанні з суб'єктивними синтаксемами на позначення абстрактних субстантивів домінуючим типом предикатів є предикати стану (26), зокрема, кваліфікативного (якісної ознаки) (δῆλα ἔστιν, οὐ μία ἔστιν, ἀξία (ἔστιν), τι ἔστι, αἰσχίων ἄν εἴη, εἶναι ὁμοιος, (τι) ἔσονται, τι ἦν, ἄτοπον ἔστι, κοινὴ ἔστι, φανείσθαι ἄσχημον, ἔκκεχυμένα εἰσιν, τυγχάνει αἰσχρόν, περὶ ὃ ἔστιν, εἶναι κυρίας, ἰκανά (ἦν), δίκαια εἶναι, ἀξιον (ἔστι)), екзистенційного (буття) (γέγονε, ἀνάγκη ἔσται, ἀνάγκη (ἔστι) (3), πέπραχθαι), функціонального (οἶόν εἶναι) та емоційного (μορμολύττηται)). Подекуди зустрічаються предикати дії (акціональні) (8): фізичної (λωβᾶται, ὀνίνησιν), вербальної (ἀροιντο, ἄν εἴπωσιν, φαῖεν ἄν), інтелектуальної (ἔλαβε ἐπιθυμία, ἄν παρακρούοι), соціальної (ἐπιλύεται). У вісьмох випадках засвідчено релятивні предикати (відношення), а саме предикати володіння (τούτοις ἔστι, ἡμῖν ἔστι, ὑποδέξονται) і соціальних відносин (αἰρεῖ, προστάττει, προσέταττον, ἄν κελεύη, ποιεῖ μὴ δύνασθαι). У п'ятьох прикладах зафіксовано предикати емоційно-оцінного процесу (ἀρέσκοι, ἦρεσκεν (2), ἄν ἀρέσκοι, ἠρέσκαμεν) і процесу звучання (βομβεῖ).

У семантичному аспекті переважна більшість абстрактних суб'єктів розглядаються як дескриптиви в комбінації з предикатами кваліфікативного стану (18) і екзистенсії із предикатами буття (6). Також функціонують моделі: функтив + акціональні предикати ἐπιλύεται, ἔλαβε, λωβᾶται, ὀνίνησιν, агент + предикати мовлення, посесор + предикати володіння, релянт + предикати соціальних відносин, експерієнсив + предикати емоційного стану, емоційно-оцінного процесу і процесу звучання.

Абстрактні суб'єкти подекуди трапляються з означеннями. Найчастіше реалізуються атрибутивні означення (19), головно представлені займенниками-детермінативами (αὐτά, ἦδε, ἐκεῖναι, οὗτος, ἐκείνην, ἡμετέρα, αὐτός, τις, σου, ἐκεῖνοι, τοῦτο), прикметниками (πᾶσαι, κοινή, ἅπαν, πρόσθεν), дієприкметниками (παροῦσα, δικασθείσας, τεταγμένοι) і числівниками (μια). Рідше вживаються з ними предикативні означення (6) у вигляді прикметників (κακόν, αἰσχροόν, αἰσχιων, ἄσχημον), дієприкметників (ἐκκεχυμένοι) і займенників (τι).

Доволі часто як суб'єктні синтаксеми зустрічаються конкретні субстантиви, головно на позначення істот. Домінуючу ЛСГ складають субстантиви зі значенням *людина*. Ідентифікатором цієї ЛСГ є іменник-гіперонім ὁ ἄνθρωπος (2) – *людина*, який позначає *людину без урахування гендерно-вікових ознак*: Ἐλέγετο... ὅτι τῶν δοξῶν αἷς οἱ ἄνθρωποι δοξάζουσιν δέοι τὰς μὲν περὶ πολλοῦ ποιεῖσθαι, τὰς δὲ μὴ (VI, 46e) – *говорилося, що із суджень, які люди припускають (надають), одні треба цінити, а інші ні* (див. також XIV, 52b). Контекстуальним синонімом цього іменника виступає збірний суб'єкт, виражений субстантивованим ад'єктивом οἱ πολλοί (8) – *більшість*, що вживається на позначення *великої сукупності людей*: οἳ οἱ τέ εἰσιν ἡμῶς οἱ πολλοὶ ἀποκτείνονται (VIII, 48a) – *більшість може нас вбити* (див. також III, 44c; III, 44d; III, 44d; VIII, 48a; X, 49b; X, 49b; X, 49c).

У межах цієї ЛСГ, залежно від видових значень, розрізняємо різні підгрупи. До першої підгрупи належать суб'єкти ὁ ἀνὴρ (4) – *чоловік* і ἡ γυνή (1) – *жінка* зі значенням *стать*: γέρον ἀνὴρ... Ἐτόλμησας οὕτω αἰσχροῶς ἐπιθυμεῖν ζῆν (XV, 53e) – *ти, старий чоловік, наважився настільки ганебно бажати жити* (див. також X, 49b; V, 45d; VII, 47b); ἐδόκει μοι τις γυνή καλὴ καὶ εὐειδής... καλέσαι με καὶ εἰπεῖν (II, 44b) – *мені здалося, що якась жінка, гарна і приваблива, мене поклікала і сказала*.

Друга підгрупа об'єднує іменники зі значенням *родинні відносини*, серед яких: οἱ πρόγονοι (1) – *пращури*, οἱ ἀδελφοί (1) – *брати* та ὁ πατήρ (1) – *батько*: οὐ... καὶ δι' ἡμῶν ἐλάμβανε τὴν μητέρα σου ὁ πατήρ; (XII, 50d) – *і чи не завдяки нам батько взяв за дружину твою матір? Ἐχοις ἄν εἰπεῖν... ὡς οὐχί... οἱ σοὶ πρόγονοι (ἡμέτεροι εἰσιν) (XII, 50e) – чи ти можеш сказати, що не є нашими й твої предки?; ἐκεῖ οἱ ἡμέτεροι ἀδελφοὶ οἱ ἐν Αἴδου νόμοι οὐκ εὐμενῶς σε ὑποδέχονται (XVI, 54c) – там наші брати, закони Аїда, приймуть тебе недобррозичливо*.

Зафіксовано шість суб'єктів у межах підгрупи, яка об'єднує назви осіб за семантичною ознакою *прихильне / неприхильне ставлення*. Перший блок цієї групи формують синонімічні суб'єкти зі значенням *друзі*: ὁ ἐπιτήδειος (2), ὁ ξένος (2) та ὁ ξυνήθης (1): γὰρ κινδυνεύουσὶ γέ σου οἱ ἐπιτήδαιοι (XV, 53b) – *бо ж твої друзі ризикуватимуть* (див. також XV, 54a); ξένοι οὗτοι ἐνθάδε ἔτοιμοι (εἰσιν) ἀναλίσκειν (IV, 45b) – *ці тутешні друзі є готові витратити (гроші)* (див. також IV, 45c); ξυνήθης ἦδη μοὶ ἔστιν (I, 43a) – *він вже є моїм знайомим*. Субстантив ὁ ἐχθρός (1) – *ворог* репрезентує другий блок зі значенням *вороги*: τοιαῦτα... ἄπερ ἄν καὶ οἱ ἐχθροὶ σου σπεύσαιέν (V, 45c) – *те, чого б могли досягнути твої вороги*.

Окрему підгрупу утворюють п'ять субстантивів зі значенням *особа, яка займається певною оплачуваною професійною діяльністю*. Це субстантивований дієприкметник ὁ ἐπαῖων (2) – *знавець, фахівець*, синонімічний йому іменник ὁ ἐπιστάτης (1), а також такі суб'єктні синтаксеми, як ὁ φύλαξ (1) – *охоронець*, ὁ ῥήτωρ (1) – *ритор*, ὁ συκοφάντης (1) – *наклепник* і οἱ κύριοι (1) – *ті, що мають владу, уповноважені* (“Одинадцять”, які здійснювали нагляд та керівництво в'язницями і контроль над виконанням судових рішень. Вони оплачувалися архонтами): ποτέον, ἦ ἄν τῷ δοκῆ τῷ ἐπιστάτῃ καὶ ἐπαῖοντι μᾶλλον (VII, 47b) – *треба пити так, щоб це здавалося добре фахівцеві і знавию; ἡμῖν φροντιστέον... ὅτι (ἐρεῖ) ὁ ἐπαῖων*

(VIII, 48a) – *нам слід турбуватися про те, що скаже знавець (фахівець)*; θαναμάζω, ὅπως ἠθέλησέ σοι ὁ τοῦ δεσμοτηρίου φύλαξ ὑπακοῦσαι (I) – *я дивуюсь, як тюремний охоронець захотів тебе послухати*; πολλὰ γὰρ ἂν τις ἔχοι εἰπεῖν ἄλλως τε καὶ ῥήτωρ (XI, 50b) – *бо багато міг би сказати і якийсь ритор*; ἀρά γε μὴ ἐμοῦ προμηθεῖ καὶ τῶν ἄλλων ἐπιτηδεῖων μὴ... οἱ συκοφάνται ἡμῖν πράγματα παρέχουσιν (IV, 44e) – *чи не турбуєшся ти за мене та інших друзів, щоб наклепники не створили нам проблеми*; φασὶ γέ τοι δὴ οἱ τούτων κύριοι (II, 44a) – *так стверджують уповноважені в цій справі*.

Підгрупу зі значенням *особи, які займають певне соціальне положення* репрезентують субстантиви ὁ δοῦλος (1) – *раб* і ὁ ἰδιώτης (1) – *простий громадянин*: πράττεις τε ἄπερ ἂν δοῦλος ὁ φαυλότατος πράξειεν (XIV, 52d) – *ти чиниш те, що міг би вчинити найнікчемніший раб*; αἱ γενόμενα δίκαι ... ἀλλὰ ὑπὸ τῶν ἰδιωτῶν ἄκυροί τε γίνωνται; (=οἱ ἰδιῶται ἄκυροῦν) (XI, 50b) – *чи судові рішення відмінюються (стають недійсними) простими громадянами?* Сюди можна віднести й субстантив ἡ πόλις (2) у ЛСВ *місто, громада* із ознакою *збірності*, позначаючи *групу людей, об'єднаних однією територією і спільністю соціального положення та інтересів*: ἡδίκη γὰρ ἡμᾶς ἡ πόλις (XI, 50c) – *бо несправедливо вчинила з нами громада міста* (див. також XII, 50c).

Три суб'єкти формують підгрупу зі значенням *особи, яким властиві певні фізичні вади*: субстантивованій ад'єктив-ідентифікатор підгрупи οἱ ἄνθρωποι (1) – *каліки* та видові поняття – субстантивовані ад'єктиви οἱ χωλοὶ (1) – *кульгаві* і οἱ τυφλοὶ (1) – *сліпі*: ἀλλὰ ἐλάττω ἐξ αὐτῆς ἀπεδήμησας ἦ οἱ χωλοὶ τε καὶ τυφλοὶ καὶ οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι (ἀποδημοῦσιν) (XIV, 53a) – *але ти відлучався з нього (міста) рідше, ніж кульгаві, сліпі та інші каліки (відлучаються)*.

Іменник ὁ θεός (1) – *бог* представляє ЛСГ зі значенням *ірреальні істоти*. Властива йому сема *джерело духовної сили* максимально наближає цей суб'єкт до абстрактних субстантивів: πράττωμεν ταῦτη, ἐπειδὴ ταῦτη ὁ θεός ὑφηγεῖται (XVII, 54e) – *зробімо так, тому що так вказує бог*.

У формуванні означеної суб'єктної актантності беруть участь і пропріальні іменники – Σιμμία (Сіммія – друг і учень Сократа, автор 23 діалогів) та Κέβης (Кеб – філософ, учень піфагорейського філософа Філолая і один із найвідданіших слухачів Сократа), які позначають назви конкретних людей: εἷς δὲ καὶ κεκόμικεν ἐπ' αὐτὸ τοῦτο ἀργύριον ἱκανόν, Σιμμία ὁ Θηβαῖος (IV, 45b) – *один же, Сіммія Фіванець, приніс достатньо грошей для цього*; ἔτοιμος (ἔστι) δὲ καὶ Κέβης (IV, 45b) – *готовим є і Кеб*.

Суб'єктні синтаксеми на позначення істот найчастіше поєднуються із акціональними предикатами (20), а саме інтелектуальної діяльності (ἐτόλμησας, ἔλοιτο, προσέχει, παρέχουσι, ἂν δικάζῃ, οἶνται (2)), вербальної (ἔρει, καλέσαι, εἰπεῖν, φασί, δοξάζουσι, ὑφηγεῖται, ἐροῦσιν), фізичної (ἂν πράξειεν), соціальної (κινδυνεύουσι, ἂν σπεύσαιεν), психічної (перцептивної) (ἐλάθομεν) і локативної дії (ἀποδημίαν (ἐποίησαντο), (ἀποδημοῦσιν)). Рідше зустрічаються предикати стану (11): кваліфікативного (ἄκυροί γίνωνται, ἔτοιμοί εἰσιν, ἔτοιμος (ἔστι), ἡμέτεροί εἰσιν), функціонального (ἠθέλησε, ἂν ἔχοι, οἳοί τ' εἰσιν (2), οἳοί τ' εἶναι), інтелектуального (δοκῆ) і соціального (ἠδίκη) стану. Також зафіксовані релятивні предикати (7), зокрема посесивні (μοῖ ἔστιν, εἰσιν ἐκεῖ ἐμοί, ἐλάμβανε, κεκόμικεν, ὑποδέξονται), соціальних (ἐπιμελήσονται) і міжособистісних (πεῖσονται) відносин.

У більшості прикладів досліджувані іменникові суб'єкти позиціонуються як агенси, домінування яких забезпечують наявні предикати дії (20). Простежується й функціонування суб'єкта-експерієнсива в комбінації із предикатами стану (ἠθέλησε, ἔχοι, δοκῆ, ἠδίκη, οἳοί τ' εἰσιν (2), οἳοί τ' εἶναι). Чотири рази зустрічається суб'єкт-дескриптив у комбінації

з предикатами кваліфікативного стану. В п'ятьох випадках зустрічається модель суб'єкт-посесор + предикати володіння. Два рази вживається модель суб'єкт-релянт + предикати відношення $\acute{\epsilon}\pi\iota\mu\epsilon\lambda\acute{\eta}\sigma\upsilon\nu\tau\alpha\iota$ та $\lambda\epsilon\acute{\iota}\sigma\upsilon\nu\tau\alpha\iota$.

Лише 19 субстантивів поєднуються із означеннями. 3-поміж них домінують атрибутивні означення (20), які реалізуються формами ад'єктивів ($\acute{\alpha}\gamma\alpha\theta\acute{\omicron}\varsigma$, $\acute{\alpha}\nu\delta\rho\epsilon\acute{\iota}\omicron\varsigma$, $\kappa\alpha\lambda\acute{\eta}$, $\epsilon\upsilon\epsilon\acute{\iota}\delta\acute{\eta}\varsigma$, $\phi\alpha\upsilon\lambda\omicron\tau\alpha\tau\omicron\varsigma$, $\Theta\eta\beta\alpha\acute{\iota}\omicron\varsigma$, $\gamma\acute{\epsilon}\rho\omega\nu$, $\gamma\acute{\epsilon}\rho\omicron\nu\tau\epsilon\varsigma$), прономенів-детермінативів (σοι, οὔτοι, μοι, σου (2), ἄλλοι (2), ἡμέτεροι, σου, τις, τηλικοῖδε) та дієприкметників ($\gamma\upsilon\mu\nu\nu\alpha\zeta\omicron\mu\epsilon\nu\omicron\varsigma$). Предикативні означення (3) реалізуються формами прикметників ($\acute{\epsilon}\tau\omicron\psi\omicron\varsigma$ (ἔστι), $\acute{\epsilon}\tau\omicron\psi\omicron\iota$ (εἰσι)) і займенника ($\eta\mu\acute{\epsilon}\tau\epsilon\rho\iota$ (εἰσι)).

У тексті діалогу простежується нерегулярне вживання іменникових суб'єктів на позначення предметів. 3-поміж них виокремлюємо субстантиви $\tau\acute{\omicron}$ $\pi\lambda\omicron\iota\omicron\nu$ (2) – *корабель* зі значенням *транспортний засіб* і $\tau\acute{\omicron}$ $\acute{\alpha}\rho\gamma\upsilon\rho\acute{\iota}\omicron\nu$ (1) – *гроші* як *засіб оплати*: $\eta\tau\acute{\omicron}$ $\pi\lambda\omicron\iota\omicron\nu$ $\acute{\alpha}\phi\acute{\iota}\kappa\tau\alpha\iota$ $\acute{\epsilon}\kappa$ $\Delta\acute{\eta}\lambda\omicron\upsilon$; (I, 43c) – *чи може прибув корабель з Делосу?*; $\delta\epsilon\acute{\iota}$ $\mu\epsilon$ $\acute{\alpha}\pi\omicron\theta\nu\eta\acute{\iota}\sigma\kappa\epsilon\iota\nu$ $\eta\acute{\eta}$ $\acute{\eta}$ $\acute{\alpha}\nu$ $\acute{\epsilon}\lambda\theta\eta$ $\tau\acute{\omicron}$ $\pi\lambda\omicron\iota\omicron\nu$ (II, 44a) – *треба мені померти в день, коли прибуде корабель*; $\omicron\upsilon\delta\acute{\epsilon}$ $\pi\omicron\lambda\upsilon$ $\tau\acute{\alpha}\rho\gamma\upsilon\rho\acute{\iota}\omicron\nu$ $\acute{\epsilon}\sigma\tau\iota\nu$ (IV, 44e) – *небагато є грошей*.

Ці суб'єктні синтаксеми вживаються в комбінації з предикатами локативної дії ($\acute{\alpha}\phi\acute{\iota}\kappa\tau\alpha\iota$, $\acute{\alpha}\nu$ $\acute{\epsilon}\lambda\theta\eta$) і кваліфікативного стану ($\tau\acute{\alpha}\rho\gamma\upsilon\rho\acute{\iota}\omicron\nu$ $\acute{\epsilon}\sigma\tau\iota\nu$). Вони двічі виступають як функтиви з предикатами дії і в одному випадку як дескриптив із кваліфікативним предикатом. Зафіксовано також лише один випадок поєднання такого суб'єкта із означенням, а саме з предикативним – $\pi\omicron\lambda\upsilon$ $\tau\acute{\alpha}\rho\gamma\upsilon\rho\acute{\iota}\omicron\nu$.

Аналіз засвідчив, що серед означених субстантивних суб'єктів-актантів у тексті діалогу граматичний підмет (90%) як центр ФСП суб'єктності цілковито домінує над логічним (10%) – периферією ФСП. Усі розглянуті граматичні підмети виражені формою номінатива. Одночасно з граматичним підметом засвідчено дев'ять прикладів логічного підмета. Він реалізується як формант конструкції *Nominativus cum infinitivo* ($\delta\acute{\iota}\kappa\alpha\iota\alpha\iota$ $\alpha\acute{\iota}$ $\acute{\omicron}\mu\omicron\lambda\omicron\gamma\acute{\iota}\alpha\iota$ $\acute{\epsilon}\acute{\iota}\nu\alpha\iota$, $\acute{\omicron}$ $\lambda\omicron\gamma\omicron\varsigma$ $\acute{\omicron}\mu\omicron\iota\omicron\varsigma$ $\acute{\epsilon}\acute{\iota}\nu\alpha\iota$, $\acute{\alpha}\sigma\chi\eta\mu\omicron\nu$ $\phi\alpha\nu\epsilon\acute{\iota}\sigma\theta\alpha\iota$ $\tau\acute{\omicron}$ $\pi\rho\acute{\alpha}\gamma\mu\alpha$, $\acute{\alpha}\pi\alpha\nu$ $\tau\acute{\omicron}$ $\pi\rho\acute{\alpha}\gamma\mu\alpha$ $\pi\epsilon\rho\rho\acute{\alpha}\chi\theta\alpha\iota$ $\kappa\alpha\acute{\iota}$ η $\acute{\epsilon}\acute{\iota}\sigma\omicron\delta\omicron\varsigma$ $\kappa\alpha\acute{\iota}$ $\acute{\omicron}$ $\acute{\alpha}\gamma\omega\nu$ $\kappa\alpha\acute{\iota}$ $\tau\acute{\omicron}$ $\tau\epsilon\lambda\epsilon\upsilon\tau\alpha\acute{\iota}\omicron\nu$, $\gamma\upsilon\nu\eta$ $\kappa\alpha\lambda\acute{\epsilon}\sigma\alpha\iota$ $\mu\epsilon$ $\kappa\alpha\acute{\iota}$ $\epsilon\acute{\iota}\pi\epsilon\acute{\iota}\nu$), *Accusativus cum infinitivo* ($\tau\acute{\alpha}\varsigma$ $\delta\acute{\iota}\kappa\alpha\varsigma$ $\kappa\upsilon\rho\acute{\iota}\alpha\varsigma$ $\acute{\epsilon}\acute{\iota}\nu\alpha\iota$, $\acute{\epsilon}\kappa\epsilon\acute{\iota}\nu\eta\nu$ $\tau\eta\nu$ $\pi\acute{\omicron}\lambda\iota\nu$), *Genetivus auctoris* ($\acute{\upsilon}\pi\acute{\omicron}$ $\tau\acute{\omega}\nu$ $\acute{\iota}\delta\iota\omega\tau\acute{\omega}\nu$) та у формі *Dativus iudicii* (*relationis*) ($\acute{\alpha}\nu$ $\tau\acute{\omega}$ $\delta\omicron\kappa\acute{\eta}$ $\tau\acute{\omega}$ $\acute{\epsilon}\pi\iota\sigma\tau\acute{\alpha}\tau\eta$ $\kappa\alpha\acute{\iota}$ $\acute{\epsilon}\pi\alpha\acute{\iota}\omicron\nu\tau\iota$).

У тексті діалогу найчастіше функціонують суб'єкти – абстрактні субстантиви (55%), головню на позначення *актів примусу* (11%), *результату розумової діяльності* (9%), *якості* (9%) і *системи суспільно-політичного устрою* (8%), а також субстантиви на позначення істот (43%), здебільшого ЛСГ зі значенням *людина* (42%), що пояснюється специфікою жанру філософського діалогу, в якому ці суб'єкти слугують ключовою лексикою тексту, втілюючи ідейну домінанту твору – необхідність коритися законам, навіть якщо тебе засудили несправедливо, та пов'язані з нею теми морального характеру, які звучать у окремих розділах твору: тема дружби ($\acute{\omicron}$ $\acute{\epsilon}\pi\iota\tau\acute{\eta}\delta\epsilon\iota\omicron\varsigma$, $\acute{\omicron}$ $\xi\acute{\epsilon}\nu\omicron\varsigma$, $\acute{\omicron}$ $\xi\nu\eta\theta\eta\varsigma$), відношення до смерті (η $\sigma\upsilon\mu\phi\omicron\rho\acute{\alpha}$, η $\tau\acute{\upsilon}\chi\eta$), шанування бога ($\acute{\omicron}$ $\theta\epsilon\acute{\omicron}\varsigma$), поваги до думки розумних і компетентних людей (η $\delta\acute{\omicron}\xi\alpha$, $\acute{\omicron}$ $\lambda\omicron\gamma\omicron\varsigma$, $\acute{\omicron}$ $\acute{\epsilon}\pi\alpha\acute{\iota}\omega\nu$, $\acute{\omicron}$ $\acute{\epsilon}\pi\iota\sigma\tau\acute{\alpha}\tau\eta\varsigma$), високоморального життя як обов'язкового дотримання домовленостей ($\alpha\acute{\iota}$ $\acute{\omicron}\mu\omicron\lambda\omicron\gamma\acute{\iota}\alpha\iota$, η $\acute{\alpha}\rho\epsilon\tau\acute{\eta}$), обов'язку громадян перед батьківщиною (η $\pi\alpha\tau\rho\acute{\iota}\varsigma$, η $\pi\acute{\omicron}\lambda\eta$).

Розглянуті приклади дають підстави констатувати, що серед предикатів домінують предикати стану (45%), переважно кваліфікативного (27%), екзистенційного (8%) і функціонального (8%). У тексті діалогу регулярно функціонують предикати дії (33%), головню мовленнєвої (13%) і інтелектуальної діяльності (11%). Найменше засвідчені предикати відношення (18%) і процесу (8%).

Субстантивні суб'єкти найчастіше функціонують у ролі дескриптива (29%), агенса (25%) та екзистенса (11%). Їхнє домінування забезпечують відповідні предикати кваліфікативного стану, дії і буття.

Встановлено, що досить часто іменникові суб'єкти (34) супроводжуються означеннями, серед яких атрибутивні означення (80%) превалюють над предикативними (20%).

Виявлена лексична система суб'єктів, як і організація суб'єктно-предикатних відношень, відтворюючи логіку аргументації учасників діалогу, дає змогу побачити в дії сутність Сократівського методу встановлення істини – як від конкретних прикладів через індуктивні розмірковування (силіогізми) Сократ досягає бажаних для нього висновків – правильних і переконливих.

1. Богданов В. В. Семантико-синтаксическая организация предложения / В. В. Богданов. – Л. : Из-во Ленингр. ун-та, 1977. – 204 с. 2. Бондарко А. В. Субъектно-предикатно-объектные ситуации. В: Теория функциональной грамматики. / А. В. Бондарко. – С. Петербург, 1992. – С. 43–61. 3. Вихованець І. Р. Грамматика української мови. Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с. 4. Всеволодова М. В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса. – М. : Изд-во Московского университета, 2000. – 502 с. 5. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка. Синтаксис / В. Г. Гак. – М. , 1986. – 832 с. 6. Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. / Г. А. Золотова. – М., 1982. – 305 с. 7. Мартинюк О. М. Функціонально-семантичні особливості суб'єктної актантності / О. М. Мартинюк // Вісник Львівського ун-ту. Серія : Іноземні мови. – Львів, 2009. – Вип. 16. – С. 113–114. 8. Матаева Ю. А. Субъектно-объектные отношения в деловом языке второй половины XVIII века : Автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. – Челябинск, 2005. – 20 с. 9. Межов О. Г. Суб'єктні синтаксеми у структурі простого речення : Автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01; НАН України, Інститут української мови. – К. , 1998. – С. 6–7. 10. Падучева Е. В. Динамические модели в семантике лексики / Е. В. Падучева. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 608 с. 11. Плющ М. Я. Категорія суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення / М. Я. Плющ. – К. : Вища школа, 1986. – С. 79. 12. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Л. Теньер; пер. с фр. И. М. Богуславского, Л. И. Лухт, В. П. Нарумова, С. Л. Сахно; вст. ст. и общ. ред. В. Г. Гака. – М. : “Прогресс”, 1988. – 656 с. 13. Урусиков Д. С. Грамматология т. 1: Нарратология / Д. С. Урусиков. – Липецк: Типография “Липецк-Люкс”, 2009 – 224 с. 14. Platons Ausgewälte Schriften Erthedigungsrede des Sokrates und Kriton / erklärt von Dr. Christian Cron. – Leipzig : Druck und Verlag von V. G. Teubner, 1861. – 132 S. 15. Νικοδημου Παυλου Πλατωνος Κριτων / Νικοδημου Π. – Αθηνα : “Νικοδημος”, 1995. – 206 σ.

**СУБСТАНТИВНЫЕ СУБЪЕКТЫ В СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧЕСКОЙ
СТРУКТУРЕ ТЕКСТА ДИАЛОГА ПЛАТОНА “КРИТОН”**

Антон Садовский

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина
e-mail: sadonism@mail.ru*

Исследована типология, формы выражения и функциональные особенности субстантивных субъектов как минимальных элементарных синтаксических единиц и их роль в семантико-синтаксической структуре текста диалога.

Ключевые слова: субъект, минимальная элементарная синтаксическая единица, предикат, семантическая определенная субъектная актантность.

**SUBSTANTIVE SUBJECTS WITHIN THE SEMANTIC-SYNTACTICAL
STRUCTURE OF THE TEXT OF PLATO'S DIALOGUE CRITO**

Anton Sadovskyi

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: sadonism@mail.ru*

The article examines a typology as well as forms of expression and functional peculiarities of substantive subjects as the minimal elementary syntactical units shedding light on their role within the semantic-syntactical structure of the text of the dialogue.

Keywords: subject, minimal elementary syntactical unit, predicate, semantically defined subject roles.

Стаття надійшла до редколегії
15.02.2012 р.

Статтю прийнято до друку
12.05.2012 р.